

מבעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו הפץ | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקקים ואברכים עמלי תורה

יום א' ט"ו ניסן-שבת כ"ב ניסן תשפ"ה

בס"ד שבוע ימי חג הפסח

העלון מוקדש לעילוי נשמת: הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול שולמית זצ"ל ומרת הדרה בת שמוחה ע"ה ת.ג.צ.ב.ה

מסכת מכות ה'-י"א

העלון מוקדש לעילוי נשמת: ר' אליהו בן חנה ז"ל ומרת אסתר בת מרים ע"ה ת.ג.צ.ב.ה

חג פסח ושעיר לרכל הלועזים ולכל בירתישראל

דף ה' ע"א

אין העדים נעשים זוממין עד שיזימו את עצמן.

ומה פירוש הלשון שיזימו את עצמן, לרש"י אין הכונה שהעדים הזוממים יזימו את עצמם, אלא שיזימו אותם על גופם ולא על המעשה, אבל מצאנו שיטה מחודשת בפירוש רבינו חננאל שכתב, ראינו לרבותינו הגאונים ז"ל כי פירשו עד שיזימו עצמן עד שיחרישו ולא יכחישו המזומין את המזימין. אמנם רבינו חננאל עצמו פירש לא כך אלא על דרך רש"י והראשונים.

כיצד אמרו מעידין אנו באיש פלוני שהרג את הנפש, אמרו להם היאך אתם מעידין שהרי נהרג זה או ההורג זה היה עמנו אותו היום במקום פלוני אין אלו זוממין; אבל אמרו להם היאך אתם מעידין שהרי אתם הייתם עמנו אותו היום במקום פלוני הרי אלו זוממין ונהרגין על פיהם.

והנה בכמה מקומות אמרו שעדים זוממים חידוש הוא, דמאי חזית להאמין לשניים ולא לראשונים, ואם כן זו גזירת הכתוב. אמנם הרמב"ם נתן טעם לקרא, וכתב [בפירוש המשניות], ואמרו ונהרגים על פיהם, ר"ל שיהרגו העדים ע"פ אלו שהזימו, ואע"פ שהם תרי ותרי, לפי שהעדות על עצמם של עדים ולא באו להעיד על עצמה של עדות לא לקיימה ולא לבטלה, לפי שהם אומרים אנו אין אנו יודעים אם זה הרג כמו שאתם חושבים או שלא הרג ואין עלינו לדעת עדותם אבל מה שאנו מעידים

שאתם הייתם במקום פלוני ביום פלוני ולפיכך שומעין דבריהם ויהרגו העדים. ע"כ. והרמב"ם עצמו בהלכות עדות כתב שהוא גזירת הכתוב מכל מקום יש גם טעם לדבר. והסברא כתבו בראשונים דהרי היו העדים יכולים להעיד על הראשונים שהם גזלנים וכו' והיו נאמנים, ולכן גם כאן שמעידים על עצמם של העדים נאמנים.

ומה יהיה הדין אם העידו השניים גם על עצמם של העדים, עמנו הייתם, וגם על עצם המעשה, האם נחשב הכחשה או הזמה. כתב הרמב"ם [הלכות עדות פרק י"ח הלכה ב'] כמה דברים אמורים בעדים שהוזמו, אבל שתי כתות המכחישות זו את זו ואין כאן עדות אין עונשין את אחת מהן, לפי שאין אנו יודעים מי היא הכת השקרנית, ומה בין הכחשה להזמה, ההכחשה בעדות עצמה זאת אומרת היה הדבר הזה וזאת אומרת לא היה הדבר הזה או יבא מכלל דבריה שלא היה, וההזמה בעדים עצמן ואלו העדים שהזימום אינן יודעים אם נהיה הדבר או לא היה, כיצד עדים שבאו ואמרו ראינו זה שהרג את הנפש או לזה מנה לפלוני ביום פלוני במקום פלוני, ואחר שהעידו ונבדקו באו שנים אחרים ואמרו ביום זה ובמקום זה היינו עמכם ועם אלו כל היום, ולא היו דברים מעולם לא זה הרג את זה ולא זה הלוח את זה הרי זו הכחשה, וכן אם אמרו להם היאך אתם מעידים כך וזה ההורג או הנהרג או הלוח או המלוח היה עמנו ביום זה במדינה אחרת, הרי זו עדות מוכחשת שזה כמי שאמר לא הרג זה את זה ולא זה הלוח את זה שהרי עמנו היו ולא נהיה דבר

כולל ומכון ראש פינה:

זה וכן כל כיוצא בדברים אלו, אבל אם אמרו להם אנו אין אנו יודעים אם זה הרג זה ביום זה בירושלים כמו שאתם אומרים או לא הרגו, ואנו מעידים שאתם עצמכם הייתם עמנו ביום זה בבבל, הרי אלו זוממים ונהרגין או משלמין, הואיל והעדים שהזימום לא השגיחו על עצמה של עדות כלל אם אמת היה או שקר. ע"כ. ובפשטות כוונת הרמב"ם דבכהאי גוונא מקרי הכחשה, אמנם הלחם משנה דייק מדברי הטור [ח"מ סימן ל"ה] שדעתו בכהאי גוונא הוי הזמה.

אמר רבא רבא באו שנים ואמרו במזרח בירה הרג פלוני את הנפש ובאו שנים ואמרו והלא במערב בירה עמנו הייתם הזינן אי כדקיימי במערב בירה מיחזא חזו למזרח בירה אין אלו זוממין ואם לאו הרי אלו זוממין פשיטא מהו דתימא ליחוש לנהורא בריא קמשמע לן.

כתב המאירי, שנים שהעידו ואמרו במזרח בירה הרג פלוני את הנפש בזמן פלוני ובאו שנים אחרים ואמרו במערב בירה עמנו הייתם באותה שעה, רואין אם העומדים במערב יכולים לראות מה שנעשה במזרח אין אלו זוממין, שאפשר שראו ושמעו קול אדם אחר שהיה באמצע שהתרה בו, ואם אין יכולין לראות הרי אלו זוממין, ואין אומרים שמאור עיניהם גדול וחוש הראות שלהם דק ומגיע לרחוק יותר משיעור שאר בני אדם, שאין משערין אלא בדבר הידוע ומצוי אצל הכל. וכן אם אמרו שנים באחד בשבת בשעה ראשונה הרג פלוני את הנפש בטבריא ובאו שנים אחרים ואמרו בשעה עשירית של אותו היום הייתם עמנו בצפורי, רואין אם אדם יכול לילך בשיעור שמשעה ראשונה עד שעה עשירית מטבריא לצפרי אפילו על ידי סוס אין אלו זוממין, ואם לאו הרי אלו זוממין, ואין אומרים שבאו על ידי גמל הפורח שהוא קל המירוץ, שאין משערין אלא בדבר המצוי אבל לא לדברים הרחוקים אף על פי שאינן נמנעים וכן כל כיוצא בזה.

מהו דתימא ניחוש לנהורא בריא.

כתב הריטב"א דמהו דתימא שנציל את העדים מהאי טעמא ויהיה הוא והם פטורים, קמ"ל דאין ניצולים בזו, דהא קיי"ל בפרק בן סורר ומורה דאזלינן בדיני נפשות בתר רובא בין לקולא בין לחומרא, אבל לא היתה הוה אמינא שנהרוג את הנידון מחמת סברא זו. והקשו בתוספות דבפרק האשה דיבמות (דף קטז.) חיישינן לגמלא פרחא, באופן שמצאו גט בסורא דהוה כתב ביה אנא ענן בר חייא מנהרדעא פטרנא וכו' וחיישינן שם לגמלא פרחא א"נ לקפיצה וכו' ולא מחזירים את הגט, וכ"ת דהתם לחומרא הוה להצריך גט אחר, ה"נ ניחוש לחומרא כלומר להציל את העדים משום והצילו את העדה. ותירצו בתוספות דשאני הכא שהעדים בפנינו ולא טענו מידי וכיון דכן אנן לא טענינן להו. וכתב המאירי דלסברא זו אם יטענו

נקבל מהם. וכתב הריטב"א על תירוץ התוספות דאין זה נכון בעיני הרב רבינו הרמב"ן ובעיני רבותי, דהא ודאי משום והצילו העדה כל מאי דאפשר להו למטען טענינן להו בכל דוכתא, דדילמא הכא משום ביעתותא לא טענו כסבורין דלא מהימני משום דהוי מלתא דלא שכיח. והרב ר' אברהם אב ב"ד ז"ל תירץ דהתם באמת עיקר טעמא דרבא הוא לא מטעמים הנ"ל, וטעם דקפיצה וגמלא פרחא לסניפין בעלמא נקטיה. וכתב עליו הרמב"ן ז"ל שדבריו נכונים. וכתב המאירי ד"מ שזו שביבמות הוא שחששו בה לגמלא פרחא מפני שרגלים לדבר שכן הוא שהרי לא נמצא עוד ענין מנהרדעא אלא זה ויש לחוש בה לדברים הרחוקים אחר שאינם נמנעים להחמיר באיסור אישות.

ומה דפשיטא ליה להריטב"א דאף שלא חוששים לנהורא בריא כדי להרוג את הנידון, מכל מקום לא אמרינן להיפך דניחוש לנהורא בריא להציל את העדים, בתוספות שאנץ כתב דאף את העדים אין הורגים שמא היה נהורא בריא, וכן כתב בתוספות רבינו פרץ.

באו אחרים והזימום וכו'.

בזה נאמרו כמה פירושם, וכתב הריטב"א דאנו אין לנו אלא פירוש הרי"ף ורש"י ז"ל שפירשו כי באו אחרים והעידו בזוממין הראשונים לומר שראובן הרג את הנפש וכת המזימין הראשונה הזימו אותם וכן לאחרים שבאו אחר כן לכולם הזימו הכת המזמת הראשונה ואמרי רבנן שכל אותם הכיתות יהרגו בעדות הכת המזמת הזאת.

אמנם פירוש זה שהזכיר הריטב"א הביא הרמב"ן בשם הגאונים הראשונים, וכתב שמצא סימוכין לפירוש זה בתוספתא, וכתב, ואעפ"י שאינם נביאים בני נביאים הם ומימייהם שותים האחרונים. ופירושם הוא כשבאו עדים והזימו את המזימין, כגון שבאה כת אחת והעידה על פלוני שהרג את הנפש, ובאה הכת השניה והזימה, שהדין להרוג את ראשונה ולהציל את הפלוני, ואמר שאם באה כת שלישית והזימה את השניה יהרג הפלוני והכת השניה, ואם באה כת רביעית והזימה את השלישית ינצל הפלוני ותהרג השלישית וכן אפילו הן מאה כתות זו מזמת את זו דנין על פי האחרונה על הסדר הנ"ל, ומה שאמר כלם יהרגו ר"ל כל אותם שהזמתן מתאמתת על פי הזמת האחרונה, ואמר רבי יהודה שאין נהרגין אלא כת ראשונה להזמה והיא השניה על פי השלישית.

ובתוספתא איתא מעידין אנו באיש פלוני שהרג את הנפש ובאו אחרים והזימום, הנדון פטור וכת ראשונה חייבת. באו אחרים והזימו את המזימים הנדון חייב וכת ראשונה פטורה ושניה חייבת, כת אחת נכנסת וכת אחת יוצאה, כולן ידונו. רבי יהודה אומר איסטיסיס היא זו אין נהרגין אלא כת ראשונה. וכתב הרמב"ן דטעמיה דרבי יהודה לפירושו של רבי יוחנן, משום דאמרינן אטו כולי

ראויים לכפרה, דהרי העונש כפרה הוא, ואלו שהוכפלה רשעתם, שגם העידו שקר וגם נהרג מחמתם, אין הם ראויים לכפרה.

אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי.

והקושיא בזה מפורסמת, הרי אין הקב"ה מביא תקלה על ידיהם של צדיקים, ובתוספות פירשו שהוא דוקא בדבר אכילה. והרמב"ן כתב, איכא דקשיא ליה והלא בהמתן של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידם צדיקים עצמם לא כל שכן, והתירוץ הנכון בזה לקושיא זו דההוא גברא רשע הוה ומחויב מיתה הוה. ע"כ. דהיינו דממילא לא היה הדבר תקלה, אדרבה זכות היא לו, רק התגלגל הדבר על ידי טעות בהוראה, כי באמת היה יהודה בן טבאי צריך לקבל את ההלכה הנכונה משמעון בן שטח, והתגלגל הדבר באופן זה בהשגחת עליון.

על אחת כמה וכמה שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה.

הנה הגירסא בתלמוד שהובאה בעין יעקב הוא שכר טוב, כלומר אע"פ שהוא נטפל לעושי מצוה ואינו מעושי מצוה גמורה, עם כל זה ישלם שכר טוב, ר"ל שלם ומשובח מעידית של השכר. וכתב הבן יהוידע דבזה יובן רמז הכתוב [יהמיה ל' י"ז] וממכותיך ארפאיך, כלומר מעונש מכותיך תלמדי ותביני ותדעי רפואתך שהוא שכר הטוב, שהנטפל יקבל שכר שלם כעושה מצוה גמורה מדין קל וחומר הנזכר. וז"ש [ישעיה כ"ו ט'] כאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל, כלומר ממשפטיך שעשית לנטפל לעוברי עבירה כמו עוברי עבירה גמורה צדק למדו יושבי תבל לענין זכות:

דף ו' ע"א

אמר רבא, הכי אמרינן להו למיחזי אתיתו או לאסהודי אתיתו אי אמרי לאסהודי אתו, נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטלה, אי אמרי למיחזי אתו, מה יעשו שני אחין שראו באחד שהרג את הנפש.

המבואר בסוגיא ובראשונים הוא, שהקיש הכתוב שלשה עדים לשני עדים, לומר לך מה שנים אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה אף שלשה או יותר אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדות כולם בטלה. ודווקא כשראו כולם המעשה כאחד, אבל אם הקרוב או הפסול לא ראה ביחד עם הכשירים עדותן קיימת [ש"ך סימן ל"ו]. ואשה ועבד וקטן אין להם דין זה ולא בטלה עדות הכשירים מפניהם [נה"מ] דאינם בכלל עדות כלל:

בד"א שבטלה עדותן כשנתכוונו כולם להעיד, אבל לא נתכוונו כולם להעיד תתקיים העדות בכשרים, ולכן

עלמא גבי הני הוו קיימי, כלומר כיון שבאו ארבע כתות כל אחת מזמת לחברתה אין נאמנים, דחיישינן דילמא איכא דמהדר ומוגר ומייתי סהדי שקרי דאטו כלהו הני גבי הני הוו קיימי.

דף ה' ע"ב

אין העדים זוממין נהרגין עד שיגמר הדין.

וז"ל הרמב"ם [הלכות עדות פרק כ' הלכה א'] אין עדים זוממין נהרגין ולא לוקין ולא משלמין עד שיהיו שניהם ראויין לעדות ויזומו שניהם אחר שנגמר הדין, אבל אם הזום אחד מהן בלבד או שהוזמו שניהם קודם גמר דין או אחר גמר דין ונמצא אחד מהן קרוב או פסול, אין נענשין אף על פי שהוזמו ונפסלו לכל עדות שבתורה. ע"כ.

נמצינו למדים מדברי הרמב"ם דדין זה שאין העדים נהרגים עד שיגמר הדין היא דין פרטי בעונש של כאשר זום, אמנם גזירת הכתוב שמאמינים לשניים ולא לראשונים היא בכלל אופן. וכן הביא הרישב"א לעיל [ב' ע"ב] בשם הרמב"ן, אמנם המאירי כתב [לעיל ע"א], עדים שהוזמו אחר שהרגו שאין נהרגין כתבו חכמי הדורות שלפנינו שלענין פסול מיהא הזמה חלה עליהם, ויש לפקפק, הואיל ועדים זוממין חדוש הוא יש לומר שאין לך בו אלא חדושו וכל שלא הרגו הזמה חלה עליהם אבל לאחר שהרגו הואיל ואין כאן הזמה לענין הריגה אין כאן דין הזמה אף לפסולם, ואין בדבר אצלינו בכדי להכריע:

תנא, בריבי אומר לא הרגו נהרגין, הרגו אין נהרגין.

ובפשטות הוא גזירת הכתוב, אבל בראשונים נתנו טעם לזה, וכתב הרמב"ן בפירושו לתורה [דברים י"ט, י"ט] וז"ל, כאשר זום ולא כאשר עשה, מכאן אמרו הרגו אין נהרגין, והטעם בזה, בעבור כי משפט העדים המוזמין בגזירת השליט [גזירת הכתוב להאמין לשניים], שהם שנים ושנים, והנה כאשר יבואו שנים ויעידו על ראובן שהרג את הנפש ויבואו שנים אחרים ויזומו אותם מעדותם צוה הכתוב שיהרגו, כי בזכותו של ראובן שהיה נקי וצדיק בא המעשה הזה אילו היה רשע בן מות לא הצילו השם מיד ב"ד, כאשר אמר (שמות כג ז) כי לא אצדיק רשע, אבל אם נהרג ראובן, נחשוב שהיה אמת כל אשר העידו עליו הראשונים, כי הוא בעונו מת ואילו היה צדיק לא יעזבונו ה' בידם, כמו שאמר הכתוב (תהלים לז לג) ה' לא יעזבונו בידו ולא ירשיענו בהשפטו, ועוד שלא יתן ה' השופטים הצדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי, כי המשפט לאלהים הוא ובקרב אלהים ישפוט, והנה כל זה מעלה גדולה בשופטי ישראל, וההבטחה שהקב"ה מסכים על ידם ועמהם בדבר המשפט וזה טעם ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' (פסוק יז), כי לפני ה' הם עומדים בבואם לפני הכהנים והשופטים, והוא ינחם בדרך אמת. ע"כ. אמנם המאירי פירש בשם הגאונים דאין הם

אפילו בראייה והגדה יחד בב"ד, דוודאי לא ניחא ליה להתובע שיעשו את עצמם בעל כרחו לעדים ולפסול עדותו.

ולפי הנ"ל מהראוי כשהולכים לחופה ויש שם הרבה קרובים, אף שבוודאי אינם מתכוונים להיות עדים על הקדושין והחופה, מ"מ נכון וכשר הדבר לייחד עדים על הקדושין [ש"ך].

ודעת הרי"ף שמה שנתבאר דבנמצא אחד קרוב או פסול עדותם בטלה זהו דווקא כשידע הרחוק בקורבתו של הקרוב או בפסולו של הפסול, אבל אם לא ידע עדותו כשרה, אבל דעת הרא"ש דאף אם לא ידע הרחוק בקורבתו או בפסולו נפסלו הכשרים כשהעידו יחד בב"ד לדיעה שנייה ולדיעה ראשונה בראייה וכוונה להעיד נפסלו כולם.

דף ז' ע"א

ההורגת אחת בשבוע נקראת חבלנית.

ביאר הערוך לנר שהורגים שנים בתוך שבע שנים, ומה שנקט לשון זה ולא כתב לשון פעמיים בשבוע, הוא שלא תבא לומר שאם הרגו אחד בסוף השבוע ואחר אחר שלשה ימים בתחילת השבוע הבא אינם נקראים חובלנים, דהרי אין שניהם בתוך אותו שבוע, קמ"ל שצריך להיות לפחות שבע שנים ביניהם.

ומכל מקום יש לשאול דאלו מה עשו שקוראים אותם בשם גנאי, והלא לא הם הרוצחים. וכתב הבן יהוידע דנ"ל הטעם שהיה להם להתפלל שלא יבא לידם דבר כזה.

וכתב הרמב"ם [הלכות סנהדרין פרק י"ד הלכה י'] צריכין בית דין להתיישב בדיני נפשות ולהמתין ולא יאיצו, וכל בית דין שהרגו נפש בשבע שנים הרי אלו חבלנים, אף על פי כן אם אירע להם להרוג בכל יום ויום הורגין וכו'.

ומכל מקום צריך להבין מאי נפקא מינה אם קוראים להם חבלנית. ועוד, הלא לרבי אלעזר בן עזריה הוא בפעם בשבעים שנה, והלא בשבעים שנה יתכן שכל הסנהדרין שהרגה את הראשון כבר איננה, ומי הוא זה שיקרא חובלן.

והנה מצאנו [שבת ט"ו ע"א] כי ארבעים שנה קודם החורבן גלתה הסנהדרין וישבה לה בחנויות כדי לא לדון דיני נפשות, שרבו הרוצחים, וצריך להבין מה היא הדרך הזו, וכי מפני שרבו הרוצחים לכן אין דנים, והלא איפכא מסתברא. אלא יש לומר דמה שאמרו כאן דסנהדרין ההורגת אחת לשבוע נקראת חבלנית, הרי זה הוא השיעור שמחוייבים הבית דין לדון דיני נפשות, אבל אם צריכים להרוג יותר, הרי שבית דין מסלקים ידיהם ומחזירים את המשפט למלך המשפט, שיבוא ויכלה את

שואלים הב"ד להעדים כשראיתם מעשה זה אם היתה כוונתכם להעיד אם לאו, דרק לראות המעשה היתה כוונתכם וכל אותם שאמרו להעיד כיוננו מפרישים אותם, ואם בהם נמצא קרוב או פסול עדותם בטלה [רש"י]. ואם הפסולים הוזמו לא נתבטלה עדות הכשרים, דכיון דהוזמו ולא היו כלל בשעת ראייה אין להם שייכות עם הכשרים [רישב"א בשם הרמב"ן]. אמנם דעת רש"י והרמב"ם דגם בהזמה אמרינן שבטלה כל העדות.

זה שאמרנו דאם הפסולים לא כונו להעיד אינם פוסלין את הכשרים לאו משום דעדות בכוונה תליא, דעדות לא בעי כוונה דראייה וידיעה הצריכה התורה כדכתיב [ויקרא ה. א] או ראה או ידע ולא כוונה, ומ"מ כיון שהכשרים כונו להעיד והפסולים לא כונו אין בכוחם לפסול את הכשרים, ולפ"ז אם גם הכשרים לא כונו להעיד עדותן בטלה כיון דשוין הן [ש"ך] ולכן כששואלים על הכוונה שואלים לכולם, דאין תועלת במה שהפסולים לא כונו להעיד אם גם הכשרים לא כונו, וכ"ש אם הפסולים כונו להעיד והכשרים לא כונו דבטלה עדותן. אמנם מרש"י משמע לא כך, וכן כתב הלחם משנה בדעת הרמב"ם דהכשרים אינם מעלים ואינם מורידים לענין זה, ואם הפסולים לא כונו להעיד העדות כשרה אף שגם הכשרים לא נתכונו להעיד.

ויש ראשונים [תוספות] שכתבו דבזה שראו הפסולים והכשרים יחד את העדות אין פוסלים את הכשרים אא"כ העידו גם יחד בב"ד, ואין הפסולים פוסלים את הכשרים אא"כ ראו יחד והגידו יחד, וטעמא דמסתבר הוא דעיקר קרא דעדות אתרוייהו קאי על הראייה ועל ההגדה בב"ד כדכתיב והוא עד או ראה, ועד היינו בשעת הגדת העדות בב"ד וראה היינו שעת ראייה, ועל עניינא דעדות כתיב ע"פ שנים עדים או שלשה עדים, דמזה למדנו דכשנמצא אחד קרוב או פסול עדותם בטלה [לבוש]. ועוד דאל"כ ברוב פעמים לא יתקיים העדות דהפסולים יראו בכוונה כדי לפסול העדות [סמ"ע], ואף לדעה ראשונה שנפסלים בראייתם יחד בלבד, מ"מ בעינן שעכ"פ יבואו הפסולים לב"ד אף שלא העידו עדיין, אבל אם לא באו כלל לב"ד נכרים הדברים שלא ראו לשם עדות כלל, אם לא שגילה הפסול דעתו בשעת ראיית העדות דלהעיד בא בראייתו כגון שהתרה בו וכיוצא בזה [נה"מ].

כל זה שנתבאר דהקרוב או הפסול מבטלים כל העדות זהו דווקא כשראו כולם העדות מעצמם והתובע לא הזמין עדים מיוחדים על זה, אבל כתב הרא"ש דאם התובע הזמין עדים מיוחדים אין ביכולת שארי עדים לפוסלן אפילו ראו יחד עם אותם שנתייחדו לעדות והגידו עמהם יחד בב"ד, דאיך יעשו את עצמם בעל כרחו לעדים, ולא עוד אלא אפילו אם התובע ראה הרבה בני אדם ואמר שנים מכם יעידו לי בוודאי אין כוונתו רק על הכשרים להעיד, ואז אין ביכולת שום קרוב ופסול לפסול העדות

הקוצים מן הכרם, ולכן כשראו בית דין שרבו הרוצחים ועברו את השיעור הנ"ל, הלכו וישבו בחנויות כדי לא לדון דיני נפשות, ומובן הכל לפי זה, דאין זה כינוי גנאי לאדם או לסנהדרין כולה, אלא ברגע שהגיעו לשיעור חובלן הרי שוב אין דינים דיני נפשות.

אף הם היו מרבים שופכי דמים בישראל.

מקשים אמאי נקיט שופכי דמים ולא אמר מנאפיים. וכתב הבן יהוידע דנ"ל הכונה לומר כיון שהם חוקרים את העדים בדין הרוצח כלום בדקתם אותו אחר מיתה לראות אם יש בו סימני טריפה, ואם תמצא לומר בדקתם אותו ונמצא שלם, שמא במקום סייף היה נקב מתחלה, ולכן כשישמעו הרשעים טענות אלו שתולין בטרפות או בנקב דנמצא גברא קטילא קטל, אין לבם חרד על עוון שפיכות דמים, דיצרו מכשילם לשפוך דם באומרו אולי זה האדם טריפה ואין כאן שפיכות דמים ממש לשפוך, דאין עוון זה ברור בעיניהם, מה שאין כן שאר עוונות של ניאוף וכיוצא שהעון ברור ביד העושה אותו דיודע הוא שעושה עבירה גמורה, ואיכא טובא אע"ג דהם רשעים לא ימלאם לבם לעשות עבירה חמורה גמורה.

פרק שני אלו הן הגולין

פרק זה עוסק בהלכות רוצח בשגגה שדינו לברוח לערי מקלט כדי להנצל מגואל הדם. וצריך לדעת כמה כללים יסודיים בעניינים אלו, והוא, שאף שמפשטות הכתובים משמע שהבריחה לערי מקלט היא במטרה להנצל מגואל הדם, ואם כן נאמר שאם הרוצח הוא גבור חייל ואינו מתיירא מגואלי הדם, אלא להיפך, אימתו מוטלת על הבריות, שרוצח כזה יכול להשאר בביתו ואינו צריך ללכת לעיר מקלט, ובאמת לא היא, כי בדין מנוסה לעיר מקלט יש שני דינים נפרדים, האחד שבעיר מקלט הרוצח מוגן כיון שאסור להרגו כל שהוא בתוך עיר המקלט, והשני שהוא חייב עליו ללכת לעיר מקלט, דרוצח בשגגה חייב גלות, וכמו שרוצח במזיד חייב מיתה בידי אדם, רוצח בשגגה חייב גלות, ודוקא לעיר מקלט, ולא יוכל לומר אני אעשה גלות לעצמי במקום שאבחר.

ובאמת לא כל רוצח בשגגה חייב גלות, ולא כל רוצח בשגגה יכול לנוס אל עיר מקלט. ומצינו שלש דרגות באופן השגגה. אופן אחד, שהשגגה היתה קרובה לאונס, שלא היה לו לחוש שמא יפגע בחבירו. ואופן אחר שהשגגה היתה קרובה למזיד, ואופן שלישי שאינו קרוב לא לזה ולא לזה, ובאלו שלשת האופנים משתנה הדין, דבאופן של קרוב לאונס, הרי שההורג פטור מגלות, וגם לא יוכל גואל הדם להרגו. ובאופן שהוא קרוב למזיד, הרי שאינו יכול לנוס אל עיר מקלט, ואם ינוס יוציאו אותו

משם וגואל הדם יכול להרגו, ולא שייך בו דין גלות, דלא די בגלות לכפר על מעשהו. ובאופן האמצעי חייב בגלות, וגם הרי הוא מוגן כשהוא בתוך עיר המקלט.

ובאופן כללי למדה הגמרא מלשון הכתוב שכל דרך עליה פטור מן הגלות, וכל דרך ירידה חייב בגלות, דהיינו דרך עליה נחשבת קרוב לאונס, ודרך ירידה מקרה אמצעי, ולכן על זה חייב גלות ועל זה לא.

ובאמת כל דין זה דרך עליה ודרך ירידה נלמד מקרא, שנאמר ויפל עליו, ולכאורה הוא גזירת הכתוב, אך הרמב"ם [הלכות רוצח ושמירת נפש פרק ו' הלכה י"ב] כתב, מי שהיה דולה את החבית להעלותה לגג ונפסק החבל ונפלה על חבירו והרגתהו או שהיה עולה בסולם ונפל על חבירו והרגו פטור מן הגלות שזה כמו אנוס הוא שאין זה דבר הקרוב להיות ברוב העתים אלא כמו פלא הוא, אבל אם היה משלשל את החבית ונפלה על חבירו והרגתהו היה יורד בסולם ונפל על חבירו והרגו היה מעגל במעגלה ונפלה על חבירו והרגתהו גולה שנאמר ויפל עליו וימת, עד שיפול דרך נפילה, שהרי דרך נפילה מצוי ברוב העתים להזיק ודבר קרוב הוא להיות שהרי טבע הכבד לירד למטה במהרה והואיל ולא זירז עצמו ותיקן מעשיו יפה בשעת ירידה יגלה וכן כל כיוצא בזה. ע"כ.

דף ז' ע"ב

תנו רבנן בשגגה פרט למזיד, בבלי דעת פרט למתכוין. מזיד, פשיטא, בר קטלא הוא אמר רבא, אימא פרט לאומר מותר וכו'.

כל ההלכות הנלמדות בדפים אלו מקראי, הביאם הרמב"ם [הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ו' להלכה, ונתן לכולם טעם כמו שכתבנו לעיל, דהוא קרוב למזיד או לאונס או מקרה אמצעי. ונביא את לשון הרמב"ם בהלכותיו כי ממנו נקח להבין את ההלכות בפרקין.

[הלכה א'] שלשה הם ההורגים בלא כוונה, יש הורג בשגגה והעלמה גמורה וזהו שנאמר בו ואשר לא צדה ודינו שיגלה לערי מקלט וינצל כמו שביארנו. [הלכה ג'] ויש הורג בשגגה ותהיה השגגה קרובה לאונס והוא שיארע במיתת זה מאורע פלא שאינו מצוי ברוב מאורעות בני אדם ודינו שהוא פטור מן הגלות ואם הרגו גואל הדם נהרג עליו.

[הלכה ד'] ויש הורג בשגגה ותהיה השגגה קרובה לזדון והוא שיהיה בדבר כמו פשיעה או שהיה לו להזהר ולא נזהר, ודינו שאינו גולה, מפני שעונו חמור אין גלות מכפרת לו ואין ערי מקלט קולטות אותו שאינן קולטות אלא המחוייב גלות בלבד. לפיכך אם מצאו גואל הדם בכל מקום והרגו פטור. [הלכה ה'] ומה יעשה זה ישב וישמור עצמו מגואל הדם, וכן כל הרצחנים שהרגו בעד

אחד או בלא התראה וכיוצא בהן אם הרגן גואל הדם אין להם דמים, לא יהיו אלו חמורים מההורג בלא כוונה.

וכאן מפרט הרמב"ם את המקרים השונים בזה.

[הלכה ו'] כיצד, הזורק אבן לרשות הרבים והרג, או הסותר כתלו לרשות הרבים ונפלה אבן והמיתה, בין שסתרו ביום בין שסתרו בלילה, הרי זה קרוב למזיד ואינו נקלט מפני שזו פשיעות היא שהרי היה לו לעיין ואחר כך יזרוק או יסתור. [ה' ע"א].

[הלכה ז'] סתרו לאשפה בלילה אם הרבים מצויין בה הרי זה קרוב למזיד ואינו נקלט ואם אין הרבים מצויין בה כלל הרי זה קרוב לאונס ופטור מן הגלות. [הלכה ח'] היתה האשפה עשויה להפנות בה בלילה ואינה עשויה להפנות בה ביום ונקרה אדם וישב שם ונפלה עליו אבן בשעת סתירה ומת הרי זה גולה. ואם אחר שנפלה האבן בא זה וישב ונפלה עליו ומת הרי זה פטור מן הגלות. [שם]

[הלכה ט'] וכן הזורק את האבן ואחר שיצאת מידו הוציא הלה את ראשו וקבלה פטור מן הגלות, שנאמר ומצא את רעהו פרט לממציא עצמו [שם].

[הלכה י'] השונא שהרג בשגגה אינו נקלט שנאמר והוא לא אויב לו, חזקתו שהוא קרוב למזיד, ואי זהו שונא זה שלא דבר עמו שלשה ימים מפני האיבה, וכן אם נכנס לקרן זוית והמיתו שם בשגגה, או שדחפו בגופו, או שנתכוון לזרוק שתיים זורק ארבע, או שעלה על דעתו שמותר להרוג, או שנתכוון להרוג את זה והרג את זה, אפילו נתכוון להרוג גוי או בהמה ונמצא ישראל, הרי כל אלו קרובין למזיד ואינן נקלטיין [ז' ע"ב].

[הלכה י"א] הנכנס לחצר בעל הבית שלא ברשות והרגו בעל הבית בשגגה פטור מן הגלות, שנאמר ואשר יבא את רעהו ביער, מה יער שיש רשות לנהרג להכנס לשם אף כל כיוצא בו, לפיכך הנכנס לחנות הנגר שלא ברשות ונתזה בקעת וטפחה לו על פניו ומת פטור מגלות, ואם נכנס ברשות הרי זה גולה.

[הלכה י"ב] מי שהיה דולה את החבית להעלותה לגג ונפסק החבל ונפלה על חבירו והרגתה או שהיה עולה בסולם ונפל על חבירו והרגו פטור מן הגלות, שזה כמו אנוס הוא שאין זה דבר הקרוב להיות ברוב העתים אלא כמו פלא הוא. אבל אם היה משלשל את החבית ונפלה על חבירו והרגתה, היה יורד בסולם ונפל על חבירו והרגו, היה מעגל במעגלה ונפלה על חבירו והרגתה, גולה, שנאמר ויפל עליו וימת, עד שיפול דרך נפילה, שהרי דרך נפילה מצוי ברוב העתים להזיק ודבר קרוב הוא להיות שהרי טבע הכבד לירד למטה במהרה והואיל ולא זירז עצמו ותיקן מעשיו יפה בשעת ירידה יגלה, וכן כל כיוצא בזה.

[הלכה י"ג] קצב שהיה מקצב והגביה ידו בקופיץ לאחוריו והחזירו לשבר העצם כדרך שהקצבים עושין, כל שימות בהולכה שהיא הגבהה מלפניו וירידה מאחוריו אינו גולה עליו וכל שימות בהחזרה שהיא עלייה מאחוריו וירידה מלפניו גולה, זה הכלל כל שבדרך ירידתו גולה שלא בדרך ירידתו אינו גולה, ואפילו בירידה שהיא צורך עלייה אינו גולה. [הלכה י"ד] כיצד, היה עולה בסולם ונשמטה שליכה מתחת רגלו ונפלה והמיתה פטור מן הגלות, וכן המתכוין לזרוק בצד זה והלכה לה בצד אחר או שהיתה אבן מונחת לו בחיקו ולא הכיר בה מעולם ועמד ונפלה והמיתה וכן הסומא שהרג בשגגה כל אלו פטורין מן הגלות מפני שהן קרובין לאונס [ז' ע"ב].

[הלכה ט"ו] היתה אבן בחיקו והכיר בה ושכחה ועמד ונפלה והמיתה גולה, שנאמר בשגגה, מכלל שהיתה לו ידיעה. נשמט הברזל מקתו והרג הרי זה גולה, נשמט הברזל מן העץ המתבקע אינו גולה, מפני שאין זה מכחו אלא מכח כחו ונמצא כמו אונס, וכן הזורק אבן לתמר להפיל תמרים ונפלו מן התמרים על תינוק והרגוהו פטור מפני שהן באין מכח כחו, וכן כל כיוצא בזה משאר הסיבות.

והנה לפנינו שהרמב"ם ביאר את כל ההלכות הנ"ל מסברא שהם שייכות לאחד משלשת המצבים הנ"ל, ואפילו בלימוד של כח כוחו כתב הרמב"ם שהוא מדין קרוב לאונס.

דף ט' ע"א

אמר רב כהנא, לא קשיא כאן בגר תושב שהרג גר תושב, כאן בגר תושב שהרג ישראל.

כתב הריטב"א לבאר החילוקים בין גר תושב לגוי וכו', וז"ל, ג' לשונות נאמרו בגוים, גר תושב ובן נח וגוי, גר תושב הוא שקבל בב"ד של ישראל לקיים שבע מצוות שנצטוו בני נח וכוזה מותר להתיישב בינינו ולזה נקרא תושב, וכיון שקיבלן בב"ד הוא נקרא בשבע מצוות אלו מצווה ועושה, וכי הא אנו מצוין להחיותו כדכתיב וחי עמך (ויקרא כ"ה ל"ה), ואין צריך לומר שאסור לנו לגרום לו שום קטלא וכל שכן להורידו לבור, ובן נח הוא שלא קבלם בב"ד אלא דקים לן שמקיים אותם מעצמו והוא נדון בהם כמי שאינו מצווה ועושה מדכתיב עמד וימדד ארץ ראה ויתר גוים, וכי הא אין אנו מצוין להחיותו וגם אין לנו להורידו בידים ולא לגרום בו שום קטלא כיון דסוף סוף עושה אותם שאף שאינו מצווה ועושה שכר יש לו קצת כדאיתא התם, וסתם גוי הוא שאינו זהיר לקיים שבע מצוות, וכי הא מותר להורידו לבור במקום דליכא איבה או לגרום לו הריגה כל היכא דנקיט שום עילה.

ורש"י כתב דגר תושב שהרג ישראל אין מועילה לו הגלות, ודייק הערוך לנר מדבריו דמכל מקום אינו חייב

מיתה, אך הריטב"א הסתפק בזה. והרמב"ם כתב [הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ה' הלכה ד'] גר תושב שהרג את ישראל בשגגה אף על פי שהוא שוגג הרי זה נהרג, אדם מועד לעולם, וכן גר תושב שהרג גר תושב מפני שעלה על דעתו שמותר להרגו הרי זה קרוב למזיד ונהרג עליו הואיל ונתכוון להרגו, וגוי שהרג את הגוי בשגגה אין ערי מקלט קולטות אותו שנאמר לבני ישראל. ע"כ.

והיה פשוט לכאורה שגר תושב שהרג דרך עליה, ובכל האופנים שכתב הרמב"ם שהם כמו אונס, הרי הוא פטור, אמנם מדנקט הרמב"ם לשון אדם מועד לעולם משמע שהוא חייב בכל אופן, דהרי בהלכות נזיקין שם נשנתה הלכה זו דאדם מועד לעולם אדם חייב בנזק אף על אונס, מלבד על אונס גמור לדעת חלק מהראשונים או באופן שהשני הזיק את עצמו, וצ"ע.

ומה שנקט רב כהנא לא קשיא כאן בגר תושב שהרג ישראל כאן בגר תושב שהרג גר תושב, הביא הריטב"א פירוש ברמ"ה דה"ה בישראל שהרג גר תושב שאינו גולה, והריטב"א הקשה עליו וכתב, והנכון בעיני שיטת רש"י ז"ל דדוקא נקט רב כהנא דמתניתין דקתני חוץ מן הגר תושב לאו אתרוייהו דיני דרישא קאי, אלא בגר תושב שהרג את ישראל דוקא שאין לו כפרה בגלות ואולי הוא נהרג על שגגתו, אבל ישראל שהרג גר תושב ודאי גולה כי יש בשגגת הריגתו כפרה ע"י גלות כיון שאנו אסורין להרגו במזיד ומצווין להחיותו. עיי"ש. וכן פסק הרמב"ם דישראל שהרג גר תושב גולה.

דף ט' ע"ב

מכאן שבן נח נהרג שהיה לו ללמוד ולא למד.

דהיינו שבן נח נהרג בכל אופן שהיה יכול לדעת את האיסור אם היה לומד, וכן פסק הרמב"ם [הלכות מלכים פרק י' הלכה א']. בן נח ששגג באחת ממצותיו פטור מכלום, חוץ מרוצח בשגגה שאם הרגו גואל הדם אינו נהרג עליו, ואין לו עיר מקלט, אבל בתי דיניהן אין ממיתין אותו, במה דברים אמורים בשגג באחת ממצות ועבר בלא כוונה, כגון שבעל אשת חבירו ודמה שהיא אשתו או פנויה, אבל אם ידע שהוא אשת חבירו ולא ידע שהיא אסורה עליו, אלא עלה על לבו שדבר זה מותר לו, וכן אם הרג והוא לא ידע שאסור להרוג, הרי זה קרוב למזיד ונהרג, ולא תחשב זו להם שגגה מפני שהיה לו ללמוד ולא למד. ע"כ.

להיכן גולין לערי מקלט, לשלש שבעבר הירדן ולשלש שבארץ כנען, שנאמר את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען וגו'.

בדפים הבאים מבוארים הלכות ערי המקלט. ונביא את דברי הרמב"ם [הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ח'] בענין הזה המתבארים מתוך הסוגיא.

[הלכה א' מצות עשה להפריש ערי מקלט שנאמר שלש ערים תבדיל לך, ואין ערי מקלט נוהגות אלא בארץ ישראל. [הלכה ב'] ושש ערים היו, שלש הבדיל משה רבינו בעבר הירדן ושלש הבדיל יהושע בארץ כנען.

[הלכה ג'] אין אחת מערי מקלט קולטת עד שיבדלו כולן שנאמר שש ערי מקלט תהיינה לכם והודיענו משה רבינו שאין שלש שבעבר הירדן קולטות עד שיובדלו שלש שבארץ כנען, ולמה הבדילין אמר הואיל ובאה מצוה לידי אקיימנה.

[הלכה ד'] בימי המלך המשיח מוסיפין שלש אחרות על אלו השש שנאמר ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה, והיכן מוסיפין אותן בערי הקיני והקנזי והקדמוני שנכרת לאברהם אבינו ברית עליהן ועדיין לא נכבשו, ועליהן נאמר בתורה ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה.

[הלכה ה'] וחייבין בית דין לכונן הדרכים לערי מקלט ולתקן אותם ולהרחיבן ומסירין מהן כל מכשול וכל תקלה ואין מניחין בדרך לא תל ולא גיא ולא נהר אלא עושיין עליו גשר כדי שלא לעכב את הבורח לשם שנאמר תכין לך הדרך, ורוחב דרך ערי מקלט אין פחות משלשים ושתים אמות, ומקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כדי שיכירו הרצחנים ויפנו לשם.

[הלכה ז'] וכן מושחין בין כל עיר ועיר מערי מקלט בתחילת הפרשתן עד שיהיו משולשות בשווה שנאמר תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך.

[הלכה ח'] ערי מקלט אין עושיין אותן לא עיירות גדולות ולא כרכים גדולים ולא קטנים אלא עיירות בינוניות, ואין מושיבין אותן אלא במקום שווקים ובמקום המים, ואם אין שם מים מכניסין לתוכן מים, ואין מושיבין אותן אלא במקום אוכלוסין, נתמעטו אוכלוסיהן מוסיפין עליהן, נתמעטו דיוריהן מכניסין לתוכן כהנים לויים וישראלים, ואין פורסין בתוכן מצודות ואין מפשילין בתוכן חבלים, כדי שלא תהיה רגל גואל הדם מצויה שם.

[הלכה ט'] כל ערי הלויים קולטות וכל אחת מהן עיר מקלט היא, שנאמר ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר כל הערים אשר תתנו ללויים ארבעים ושמונה עיר, הקישן הכתוב כולן זו לזו לקלוט. [הלכה י'] ומה הפרש יש בין ערי מקלט שהובדלו למקלט ובין שאר ערי הלויים, שערי מקלט קולטות בין לדעת בין שלא לדעת הואיל ונכנס בהן נקלט ושאר ערי הלויים אין קולטות אלא לדעת, ורוצח הדר בערי מקלט אינו נותן שכר ביתו והדר בשאר ערי הלויים נותן שכר לבעל הבית. ע"כ מהרמב"ם המתבאר מההלכות בדפים אלו.

וראה בערוך השולחן [חושן משפט סימן תכ"ה סעיף נ"ו] שכתב, ביהושע [ב] כתיב דין ערי מקלט וכתוב ונס אל אחת מן הערים האלה ועמד פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר והיא את דבריו ואספו אותו וגו' כלומר שידבר להם דברים המתישבים על הלב שאינו רוצה בזדון ושירחמו עליו, ולכן דרשו רז"ל דעיר מקלט שרובה רצחנים אינה קולטת שנאמר ודבר וגו' את דבריו ולא ששוה דבריהם לדבריו, כלומר כשהם בעצמם רוצחים אין לו לדבר התנצלות על רציחתו, וכן עיר שאין בה זקנים אינה קולטת שנאמר זקני העיר ויש ליתן טעם בזה דמפני שצריכינן להשגיח עליהם בעין המלה ולבלי יפגעו בו גואלי הדם והזקנים מסוגלים לזה שדבריהם נשמעין, ולכן לא דרשינן זקן שקנה חכמה מפני שהדבר תלוי בזקנים שיש להם נשיאות פנים ויודעים איך להתנהג.

דף י' ע"א

מאי עקובה מדם אמר רבי אלעזר שהיו עוקבים להרוג נפשות.

הקשה הבן יהודע דלמאי הוצרך להביא להא דרבי אלעזר. ונ"ל דבלאו הכי היינו מפרשים עקובה מדם מלוכלכת, כמ"ש בירושלמי אם יש בו עקבת היין אסור, ואמר שם מאי עקבת היין מלוכלך דכתיב עקובה מדם, ע"ש, או היינו מפרשים עקובה לשון עקלקלות, כמו והיה העקוב למישור [ישעיה מ' ד], ולפי זה קשה והלא פסוק זה איירי בהורגים במזיד, ומאי מייתי מיניה לענין השוגג, לכך הביא דברי רבי אלעזר דמפרש עקובה לשון ערמה ומרמה, ולפי זה אין הורגים בגלוי כדי שלא יהיו נהרגין בב"ד כיון דהורגין בסתר במרמה וערמה, על כן מוכרח מזמין להם השי"ת בני אדם שיהרגום בשוגג כמ"ש לקמן דזה שהרג במזיד ישב תחת הסולם ויפול עליו אדם ויהרגנו, ואם כן כמו שרבו המזידין כן ירבו השוגגין. ע"כ. ובזה מבואר מה ענין ערי מקלט למקום החשוד על שפיכות דמים במזיד, והוא כנ"ל, כיון שהיו במקום זה הרבה רוצחים במזיד שאין עליהם עדים וכו', ולכן למקום זה היו מזדמנים הרוצחים בשוגג כדי שיהרגו הרוצחים הנ"ל על ידם, וממילא היה צריך שם עיר מקלט לקלטם. ובזה מבאר הבן יהודע מאמר הגמרא מאי חבר כהנים שהיו מתחברים להרוג נפשות ככהנים, דלכאורה מה הוצרך להביא הא דרבי אלעזר דמפרש מלת חבר כהנים, אלא משום דאיכא למידק והלא קרא דירצחו שכמה איירי ברוצחין מזידין ועיר מקלט היא לשוגגין דוקא ומה שייכות יש להורגי מזיד כאן, ולכך הביא דברי רבי אלעזר לפרש חבר כהנים שהרוצחין נקבצין חבורות חבורות כשהורגין, וכיון דההורג הוא אחד מן החבורה לא יהיה עליו עדים כשרים להעיד עליו דמעשיו יהיו מכוסים דאלו חביריו הם ומחפים עליו, וכיון דהורגין מזידין ואין נהרגים

בבית דין דאין עליהם עדים מוכרח שיזמין להם הקב"ה בני אדם שיהרגום בשוגג, ולכך אצטריכי ערי מקלט טפי לנוס שם בני אדם אלו שהרגו בשוגג דלפי רבוי הרוצחין במזיד ירבו ההורגין בשוגג.

ומכל מקום איכא למידק דמה ראה הכתוב לדמות חבורת רוצחים לחבורת כהנים שמתחברים לחלוק תרומה בבית הגרנות. וי"ל שבא הכתוב לומר שכמו שהכהנים אינם מתביישים ללכת יחד לחלוק תרומה, ואין זה כעני המתבייש לקבל צדקה ברכים, כי בחלוקת התרומה מתקיימת מצוה, כך גם הרוצחים שם בגלעד לא היו רוצחים סתם משום תאות רציחה, אלא היו להם הרבה הסברים שמצוה להרוג את ההוא בגלל סיבות אלו או אחרות, וכמו שמצאנו בזמן חורבן בית שני שהיו כיתות שהורגות זו את זו והכל לשם שמים, רח"ל.

הללו קולטות בין לדעת בין שלא לדעת, הללו אין קולטות אלא לדעת.

כתב הבן יהודע, נ"ל טעם נכון בזה, והוא דידוע שבכל תפלה יהיה בירור גדול מן ניצוצי קדושה, ולא מבעיא מתפלת צבור, אלא אפילו מתפלת יחיד, וידוע דתפלות חובה שתיקנום שלשה אבות הם שחרית מנחה וערבית, ובאו אנשי כנסת הגדולה ויסדו להם נוסח שכל ישראל יהיו שוים בו לאומרו, ומאחר דשלשה תפילות אלו של שחרית מנחה וערבית הם חובה קיימא לן בהו כרבי יוסי דסבירא ליה אפילו אם לא כיון בהם יוצא ידי חובה, יען דעל דעת בית דין אשר תיקנום ויסדום הוא מתפלל, ועל כן כיון דיוצא בהם ידי חובה אפילו שלא בכונה, בדין הוא שגם בענין הבירור הם קולטות ניצוצי קדושה אע"פ שלא כיון בתפילתו, דקדושת האבות זיע"א שתקנום, וקדושת אנשי כנסת הגדולה שהיו נביאים שתקנו הנוסח בהם יועילו לקלוט על ידם ניצוצי קדושה אע"פ שלא נתכוון בהם האדם. וכל זה בשלשה תפילות של שחרית מנחה וערבית שהם חובה, ומתפללים אותם על דעת בית דין הם האבות ואנשי כנסת הגדולה, אבל תפילות נדבה הן של ציבור הן של יחיד אין קולטות ניצוצי קדושה אלא אם כן מכווין בהם, ולכן כנגד שלש תפילות הבדיל שלש ערים שהם קולטות בין לדעת בין שלא לדעת, כי השלש דינייהו הכי שקולטות ניצוצי קדושה בין לדעת שהתפללו בכונה בין שלא לדעת, וכנגד שאר תפלות שהם של בין נדבה בין לציבור בין ליחיד שאין קולטות ניצוצי קדושה אלא לדעת הבדיל מ"ב עיר של מקלט דאין קולטין אלא לדעת.

אמר רבי יוחנן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו.

דקדק מהרש"א אמאי לא קאמר הכא מכאן שלא ישנה אדם מרב שאינו הגון כדנקיט גבי תלמיד שגלה. וכתב הבן יהודע דנ"ל דמה שאמרו תלמיד שגלה מגלין רבו עמו הם דברי תנא דברייתא, ושפיר יש לומר למידין

הוא עובדא, אבל עובדא דרב חסדא הוא בפומבי בבית המדרש לפני כל החכמים, עכ"ד נר"ו:

מפני מה זכה ראובן להמנות בהצלה.

כתב הבן יהודע בכמה מקומות דבכל מקום בתלמוד ששאל מפני מה היינו שיש כמה טעמים, ועל זה שאל איזהו הטעם הנכון, וכאן גם כן יש עוד טעם, בשביל שהוא הבכור והגדול, והשני הוא טעם דקאמר רבי תנחום מפני שפתח בהצלה:

למי נאה ללמוד בהמון למי שכל תבואה שלו.

כתב הבן יהודע, נ"ל הכונה למי נאה ללמוד בהמון, כלומר לדרוש ברבים תורה ומוסר ויראה שיהיו דבריו נשמעים, זה שכל תבואה שלו, כלומר שלומד תורה לשמה, כי כל הלומד תורה לשמה דבריו נשמעים וכמו שאמר [אבות פ"ו] רבי מאיר כל הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ואמרו רז"ל על פסוק [תהלים א'] ובתורתו יהגה יומם ולילה, שהלומד תורה לשמה נקראת תורתו, אבל הלומד שלא לשמה עודנה נקראת תורת ה' שלא זכה בה זה הלומד אותה, וז"ש מי שכל תבואה היא התורה נקראת שלו שלומדה לשמה דכתיב ביה ובתורתו יהגה:

או יובן בס"ד דכל רב שלוקח פרס מן הציבור אין דבריו נשמעים כל כך כיון שהציבור מחזיקים בידו ללמוד גייסי ביה, ושמעתי רב אחד היה דורש תוכחת מוסר ברבים ודרש להם פסוק זה [משלי ה' ל"ב] שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו, כלומר שמעו מוסר שאני אומר וחכמו בו שתקבלו אותו ואל תפרעו הפרס שלי כדי שיהיה מוסר שלי מקובל אצלכם, וכן אמר עוד הכתוב באותו סימן [פסוק י'] קחו מוסרי ואל כסף, ר"ל קחו מוסר שלי ואל תתנו לי כסף הפרס שאין אני רוצה מכם כלום אלא רק זאת לשמוע מוסר, וז"ש למי נאה ללמוד בהמון, ר"ל לדרוש ברבים תוכחות מוסר, למי שכל התבואה שלו, שאינו נהנה מאחרים דאז דבריו נשמעים:

אם להטאים מורה קל וחומר לצדיקים.

כתב הבן יהודע, נ"ל בס"ד האדם בעונותיו עושה רצח בנפשו, דהיינו באבר מאברי נשמתו שהוא מקביל לאותו עון שעשה, כי נשמת אדם מתחלקת לכמה נצוצות, אך רצח זה שרוצח את ניצוץ וחלק מנשמתו, נחשב לו לשוגג, שהוא אינו יודע שעושה רצח בנפשו ואין רואה בעיניו כלום, ולכן כמו שתיקון והצלה של ההורג אדם בשוגג הוא לישב בערי מקלט, וכן רצח שעושה האדם בנפשו שהוא כשוגג, גם כן צריך להיות בעיר מקלט, והיינו שיעסוק בתורה בדברים השייכים למקום הפגם של אותו עון שעשה בו רצח לחלק נפשו שהוא מקביל לאותו עון, וכמ"ש לעיל אמר רבי יוחנן מנין לדברי תורה שהם קולטין דכתיב את בצר במדבר, וכתיב בתריה וזאת

דבר מדברי התנא, אבל רב שגלה מגלין ישיבתו עמו הם דברי רבי יוחנן שהוא אמורא, ואין דרך להוציא הוכחות לעניינים מדברי אמורא דאמר מלתא מסברה דנפשית. ועוד נ"ל דדבר זה דאין לשנות לתלמיד שאינו הגון אתמר בחולין [קל"ג ע"א] משמיה דרב דאמר כל השונה לתלמיד שאינו הגון נופל בגיהנם, ועוד אמר כאילו זורק אבן למרקולים, ואתא רבי זירא למייתי סייעתא לדברי רב מדברי הברייתא וחיידוש קמשמע לן בזה לסיועי לרב, אך דבר זה שלא ילמד אדם מן רב שאינו הגון אתמר בחגיגה [ט"ו ע"ב] משמיה דרבי יוחנן עצמו ויליף לה מפסוק [מלאכי ב' ז'] כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו', ולמאי יצטרך תלמודא למילף מילתא דאמר רבי יוחנן מן דברי רבי יוחנן, הלא אדרבה האי מלתא אמרה רבי יוחנן גופיה ודייק לה מקרא ופשוט:

ועוד נ"ל דאם יצטרך הרב לגלות אחר תלמידו ודאי גרעון גדול איכא בזה להרב, ולהכי שפיר משיא לו עצה טובה שלא ילמד לתלמיד שאינו הגון כדי שלא יתבזה, אבל התלמידים גולין ונגררים אחרי רבם למקום שגלה אין זה בזיון וגרעון לתלמידים, אלא רבותא וחשיבות להם לרדוף אחד לימוד תורה, וכמו שאמר התנא [אבות פ"ד] הוי גולה למקום תורה, ולכן לא נקט תלמודא עצה זו לתלמידים:

כי הא דרב חסדא הוא יתיב וגרים בבי רב.

מקשים אמאי הביא הוכחה לזה מדור האמוראים חכמי התלמוד, ולא הביא הוכחה מדוד המלך ע"ה דקדים טובא דהוה ליה כהאי גוונא כנוכר בשבת [ל' ע"ב], שהיה יושב ביום שבת וגורס בתורה ולא הוה יכול מלאך המות למקרב ליה עד שעשה לו סיבה להשתיקו מדברי תורה ויכיל ליה, שמע מינה דברי תורה קולטין ממלאך המות. וכתב הבן יהודע דנ"ל דעובדא דרב חסדא אית ביה רבותא שפי, דהיה בדורות אחרונים ועם כל זה דברי תורה קלטו, אבל דוד המלך ע"ה היה נביא ורבן של כל בעלי רוח הקודש והיה אחד משבעה כורתי ברית אין כל כך רבותא בתורה דיליה אם קלטו ממלאך המות, דיש לומר אין דברי תורה קולטין אך כאן בצירוף זכותו ומעלתו של דוד המלך ע"ה קלטו דברי תורה ממלאך המות. ועוד נ"ל דיש לומר דוד המלך ע"ה דמלך דינו כרבים והוה ליה תורה של צבור ולכך קלטו מה שאין כן תורה של יחיד. אי נמי הוה אמינא הא דדוד המלך עליו השלום שאני שהיה הענין ביום שבת וגם בארץ ישראל ולכן צירוף זכות קדושת א"י וקדושת שבת הגינו וקלטו דברי תורה ממלאך המות:

ועוד נ"ל דתלמודא הביא הוכחה מעובדא דר"ח מפני שהיא קצרה, ועובדא דדוד המלך ע"ה ארוכה יותר וצריך להאריך בה. ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו תירץ דעובדא דדוד המלך ע"ה ידעו אותה ע"י נביאים שהגידו דהכי

כאן שינה ואמר וידבר, הנה ודאי בא להורות קושי בזה. וסיים דיש להאריך ואין כאן מקומו:

לפיכך אמותיהם של כהנים היו מספקין להם מחיה וכסות.

כתב הבן יהודע, י"ל למה לא יספקו להם הכהנים עצמן, ואם משום דנשים לבם רך למה לא יספיקו להם נשותיהן של כהנים. ונ"ל דכהנים גדולים עצמן איכא זילותא לגביהו שיהיו חוששים לקללה של זה הרוצח, ואפילו אם ירצו להספיק לא יניחום הבית דין וכל ישראל דזילותא גדולה היא זו לכל ישראל, דאיך הכהן גדול אשר הוא מאורן של ישראל וכל כפרתם תלויה בו ובתפלתו, יהיה חושש לתפלתו של זה הרוצח המאוס פן ימיתנו בתפלתו ויהיה נצרך לפייסו בעבור זאת בהספקה של מחיה וכסות, על כן אפילו אם ירצה הכהן הגדול להספיק, לא יניחוהו הסנהדרין וכל ישראל שכולם מתייקרים בו, ועל כן אם תרצה אשתו להספיק מוחין בידה כי מה שתעשה אשתו כאלו הוא עשה כי מכיסו לוקחת, אבל אמו אין מוחין בידה, כי אומרים העולם נשים דעתן קלה ולבם רך מאד ועושין כן שלא לצורך:

וכתב עוד, ברם רבני אשכנז ז"ל אמרו טעם אחר בזה שאין הכהנים בעצמן מספיקים אלא אמותיהם, דחוששין למרמה, דכתב מהרש"א הרוצח בשוגג אפילו אין עליו עדים הרי זה גולה על פי הודאת עצמו, ולפי זה אם יהיה כהן גדול עצמו מספק לרוצח יבא אדם ערמומי ויאמר שרצה בשוגג כדי שינוס לעיר מקלטו ויתפרנס מן כהן גדול, ואם ימות כהן גדול גם הוא יצא מעיר מקלטו, אבל עתה שמספקין אמותיהם לא ירצה לעשות תחבולה לומר חטאתי ויכנס בבית האסורים הזה של עיר מקלט, דחושש אולי תמות האם קודם בנה בכמה שנים ומי יפרנסו באותם הימים דאין האם קיימת, עכ"ד, ובזה יתורץ דקדוק שדקדקתי לעיל למה לא יספיקו הנשים שלהם, ובזה ניחא דאם יספיקו הנשים עושין רמאות יען דאם תמות אשתו מוכרח לישא אשה אחרת דכתיב [ויקרא ט"ז י"ז] וכפר בעדו ובעד ביתו, ואשה האחרת תספיק במקום הראשונה אבל אם תמות אמו אין לו אם אחרת:

ואיכא דאמרי כדי שיתפללו על בניהם שלא ימותו.

הנה לאיכא דאמרי קמא משמע שאם לא יתפללו הרוצחין בפירוש שימותו לא ימיתו אותם מן השמים, וקשה אם חייבים בכך בשביל שלא בקשו רחמים על דורם השופט כל הארץ יעשה משפט אע"פ שלא התפללו הרוצחין. וכתב הבן יהודע די"ל דאם לא התפללו בפירוש על המיתה לא ימיתום מן השמים אלא יביאו עליהם יסורין לכפר עליהם, אבל איכא דאמרי השני לא ניחא להו בהאי תירוץ דאמרן, ולהכי אמרו כדי שיתפללו שלא ימותו. ואם תאמר תפלה זו של רוצח מה עושה ובמה נחשבת שתהיה רצויה ועולה לפני הקב"ה, והלא על כל פנים זה המתפלל רוצח הוא ומאוס לפני

התורה, והיינו כי השי"ת ישים בלב אותו אדם לעסוק בדברי תורה השייכים לתיקון פגם אותו עון שנעשה בו רצח בנפשו. והנה דבר זה יעשנו הקב"ה עם אדם שהוא צדיק ורק נכשל באיזה עון שנעשה בו רצח בנפשו, וז"ש אם לחטאים אלו שופכי דמים בשוגג, מורה דרך בעיר מקלט, קל וחומר לצדיקים שהם בעלי תורה, דלא יבצר מהיות עושים רצח בנפש ע"י איזה מכשול, דאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, שיורה להם דרך למקלט בדברי תורה, שישים בלבם לעסוק בדברי תורה השייכים לתיקון הרצח של הנפש, ולכן אמר הכתוב [תהלים קי"ט קס"ה] שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול, כי אוהבי תורתך תהיה התורה עיר מקלט שלהם, שבה נתקן המכשול שהוא רציחה בנפש בשוגג, שיודמן להם, ויהיה להם שלום בזה:

דף י"ע"ב

מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו.

כתב הבן יהודע, מקשים אמאי לא הביא הוכחה מן פסוק [תהלים כ"ה י"ב] מי זה האיש ירא ה' יורנו בדרך יבחר. ונ"ל דיש לפרש פסוק זה בהכי, יורנו בדרך אשר יבחר השי"ת, ולא קאמר בדרך אשר יבחר האיש עצמו, וא"כ נמצא ההוכחה להיפך שאין מוליכין אותו בדרך אשר ירצה לילך הוא עצמו. ברם קשה אמאי הוצרך להביא תלת קראי. ונ"ל שצריך לשלשתם, קרא דבלעם בא ללמד אפילו אם לא דבר בפיו לילך בדרך זה וגם לא עשה מעשה אלא רק במחשבתו צייר כך, גם לזה מוליכין אותו בדרך שרוצה לילך, וכהא דבלעם דרק במחשבתו היה דבר זה, ופסוק מלמדך להועיל יליף מיניה על מי שדבר בפיו שרוצה לילך בדרך זה, ולא שהיה במחשבתו בלבד, ופסוק אם ללצים יליף מיניה לענין מעשה, שעשה מעשה כדי לילך בדרך זה. ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו תירץ, דפסוק תורה איירי בגוים, לכך הביא מן הנביאים דאיירי בישראל, ומן הנביאים נמי לאו מוכח כולוהו לכך הביא מן הכתובים גם כן, עכ"ד נר"ו:

דף י"א ע"א

דבור לשון קשה.

יש לדקדק דהלא כתיב לשון דבור בכמה מקומות שאי אפשר לפרש לשון קשה, כמו כן תעשה כאשר דברת [בראשית י"ח ה'], וכן כי ה' דבר טוב על ישראל [במדבר י"כ ט]. וכן ברכך כאשר דבר לך [דברים ט"ז ו'], וכן וינחם אותם וידבר על לבם [בראשית נ' כ"א], וכיוצא בזה. וכתב הבן יהודע דנ"ל דאין הכי נמי דבר לשון קשה הוא, אך לפעמים נכתב גם על אמירה רכה, מיהו בספר יהושע כולו לא נשתמש בלשון דבר, דבכולו כתיב ויאמר ורק

הקב"ה. ונ"ל דיש חשיבותם בתפלתם שהם מתפללים על כהן גדול שיחיה אע"פ שבזה יתארך מאסרם בעיר מקלט, ובזה יהיה פתחון פה למליץ יושר לפניו יתברך, אלה הרוצחים בני אדם הם ולא חסו על עצמם ובקשו על כהן גדול שיחיה, אע"פ שזה דבר המבוקש הוא זייק להם, ואתה אל רחום וחנון, קל וחומר וכל שכן שתמחול לכהן גדול על אשר לא בקש רחמים על דורו ותחיהו. ע"כ.

אמנם קושיא זו אינה קשה כל כך, דאדרבה, מכאן הביאו בעלי המוסר ראייה דעיקר התפילה היא צעקת הלב האמיתית, ולכן אדם בעת צרה יכול להתפלל ולהענות יותר מאשר יתפלל עליו צדיק, כי לבו נשבר ומתפלל הוא מעומק לבו, וכן מצאנו שהיה כהן גדול צריך להתפלל על עוברי דרכים שלא תתקבל תפילתם לפני הבורא על הגשם, כי כשהם בדרך וצועקים לבורא יתרחק כי צרתם צרה, יתכן מאוד שתעלה ותבוא צעקתם לפניו וישמע קול שועתם ולא ירד גשם. וראה באגדת בראשית [פרק מ"ד]. גדול הטל, שגזר רבי תענית שירדו גשמים ועמדה זקנה אחת ועשתה לה כירים והעלתה אותן לראש גג ליבשן והיו הכל מתרעין ומתפללין שירדו גשמים ואותה הזקנה מתפללת שיהא חורב ואומרת אל תשמע להן עד שתייבש הכירים שלי, ושמע לה הקדוש ברוך הוא מפני שהפילה בקשה, שנאמר אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה וכו'.

ולא אשתעי אליהו זכור לטוב בהדי תלתא יומי.

כתב הבן יהודע, קשה מה פשע, דהא אמרו רז"ל דין ארבע מיתות לא בטלו, דאם נתחייב סקילה, או נופל מן הגג או חיה דורסתו, ואם כך גזרו עליו מן השמים לפרוע חובו, איך היתה מועלת תפלתו לפטרו. ונ"ל דאם נתחייב סקילה, חיה דורסתו אבל לא תאכלנו, וכאן קאמר תלמודא אכליה אריא, שבזה נתנוול הרבה, והרי לקה יותר מכדי חיובו, כי כן דרכם של משחיתים כיון ששלטו עושים יותר ממה שהופקדו, על דרך מה שאמר הכתוב [זכריה א' ט"ו] אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, ועל זה היתה מועלת תפלתו של רבי יהושע בן לוי שיתפלל שאם אחד מישראל יתחייב אחת מן ארבע מיתות ויגזרו עליו דין ד' מיתות לא יתנוול אלא יקבר כמו שהוא, וכיון שזה נתנוול מכח העדר תפלתו שהיא בדיבור, לכך לא אשתעי אליהו זכור לטוב בהדיה.

קפא תהומא ובעי למשטפיה לעלמא.

הקשה הבן יהודע, אדהכי והכי איך לא שטף את העולם. ונ"ל דרש"י ז"ל בסוכה [נ"ג ע"ב ד"ה אחספא] כתב, דבאגדה מפורש שמצא דוד המלך ע"ה חרס על פני תהום בסוף החפירה אשר חפר, וכתוב בו שהיה מששת ימי בראשית, ע"ש, וכתבתי ענין החרס ההוא שנתן השי"ת באותו חרס כח רוחני שבו יהיה עכוב ועמידה למים של התהום שלא יעלו מגבולם לשטוף העולם,

והונח החרס הזה שבו מונח כח הרוחני ההוא על נקב שברא הקב"ה בתוך הארץ כדי שיהיה נוגע החרס במים שבתוך התהום, ואז כוחו מתפשט בכל מי התהום כולו אשר בארץ שלא ימרדו לעלות למעלה מגבולם, כי טבע המים לעלות על העפר, ועתה ע"י חרס זה שנגע במים נאסרו ונעצרו במקומם, ואין יכולים לעלות ולהגביה עצמן למעלה מן הארץ שהיא עפר, וכאשר חפר דוד המלך ע"ה את חלל השתיין והגיע עד אותו החרס, נטלו בידו מעל המים, וכיון שהוציא את החרס מן אויר החלל, ראה שתיכף עלו המים של התהום והגיעו עד ראש החפירה, ותיכף ומיד חזר והניח את החרס בפה החפירה, ואז עמדו במקומן ולא עלו יותר למעלה מן החפירה, כי כח הרוחני שבחרס אחז אותם ועכב בידם שלא יוגבהו ולא יעלו ולא יזוזו ממקומן, אך לא נדחו וירדו למטה למקומן הראשון, אלא נשארו ממלאים את חלל החפירה כי החרס עכב בידם שלא לעלות, דלכך נברא, אבל לא נברא לדחות המים להורידם:

והנה כשראה דוד המלך ע"ה שהחלל של השתיין שחפר מלא מים עד פה החפירה, אמר עתה יתבטלו הנסכין כי לא יש חלל ריקן שיורדין בתוכו הנסכין, כי החלל כולו מלא ממים של התהום עד ראש החלל של החפירה, והחרס מונח בראש החפירה, ולא יש חלל ריקן כדי שירדו בו הנסכין, וגם אי אפשר לחפור במקום אחר חפירה חדשה, כי חפירה אשר חפר שם היתה על פי רוח הקודש, דדוקא שם צריך להיות הנסכין יורדין ואם כן יתבטלו הנסכין, לכך ביקש הוראה שיורו לו דמותר לכתוב שם מפורש על החרס מצד השני העליון בעודו מונח בראש החפירה, ובכתובת שם זה יכוין לעשות פעולה בחרס, שיהיה דוחה את המים שתחתיו, להיות יורדין עד מי התהום הגדול של מטה, כאשר היו בתחילה קודם נטילת החרס מעליהם, כי שם מפורש הוא פועל הפעולה שהם מתכוונים לעשות בו, וכאשר הורו לו דמותר, כתב השם ונתכון בו שירד החרס ויוריד המים גם כן עמו וישב החרס על נקב התחתון שהיה שם בתחילה, וכן עשה החרס, וירד תיכף והוריד ודחה המים שתחתיו, עד שעמד על הנקב התחתון, כאשר היה מונח שם בבריאת העולם:

ומה שהוצרך להוראה של מחיקת השם, הוא, כי עתה כאשר כתב שם על פני החרס מצד העליון, אז הנסכין ירדו על צד העליון של החרס, ששם כתוב השם, ובהכרח יהיה מחיקת השם, והוא לא הוצרך לכתוב השם אלא בשביל הנסכין. ובזה ניחא לתרץ קושיא אחרת, דמקשין העולם בזה הקל וחומר שעשה אחיתופל, ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה ימחק השם שנכתב בקדושה על המים, לעשות שלום לכל ישראל כולו על אחת כמה וכמה, ומקשים דהוה ליה למימר להציל כל העולם כולו ממות, שאם היה התהום עולה היה שוטף

[הלכה י"ג] רוצח ששב לעירו אחר מות הכהן הגדול הרי הוא כשאר כל אדם ואם הרגו גואל הדם נהרג עליו שכבר נתכפר לו בגלותו.

ואינו יוצא לא לעדות מצוה, ולא לעדות ממון, ולא לעדות נפשות, ואפילו ישראל צריכים לו, ואפילו שר צבא ישראל כיואב בן צרויה אינו יוצא משם לעולם.

וכן ברמב"ם [שם הלכה ח']. הגולה אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם ואפילו לדבר מצוה או לעדות בין עדות ממון בין עדות נפשות ואפילו להציל נפש בעדותו או להציל מיד הגייס או מיד הנהר או מיד הדליקה ומן המפולת ואפילו כל ישראל צריכים לתשועתו כיואב בן צרויה אינו יוצא משם לעולם עד מות הכהן הגדול, ואם יצא התיר עצמו למיתה כמו שביארנו.

ולכאורה הוא תימה, איך יתכן שאינו יכול לצאת לצורך פיקוח נפש. ודייקו המפרשים מלשון הרמב"ם שהטעם הוא שבזה מתיר עצמו למיתה, וחיי קודמין. ולפי זה אם אינו ירא מאף אדם, או שאין גואל דם, יכול הוא לצאת, ואפילו בלא זה הדבר תלוי בבחירתו, ומלשון המשנה משמע שהוא איסור, וצ"ע. וראה בערוך השלחן [הושן משפט סימן תכ"ה סעיף נ"ז] שכתב ז"ל, הגולה אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם עד מיתת הכהן הגדול ואפילו לדבר מצוה או לעדות בין עדות ממון בין עדות נפשות ואפילו להציל נפש בעדותו או להציל מיד אנס או מן הנהר ומן הדליקה ומן המפולת ואפילו כל ישראל צריכים לתשועתו כיואב בן צרויה אינו יוצא משם עד מות הכה"ג ואם יצא התיר עצמו למיתה [רמב"ם] ואף שאין לך דבר שעומד בפני פקוה נפש אמנם י"ל כיון דאם יצא הותרה דמו א"א לומר לו שיתיר דמו בשביל אחרים ועוד כיון שנתגלגלה על ידו הריגת נפש רחוק הוא שיתגלגל זכות על ידו [נ"ל] ויש להסתפק אם רצונו לצאת למצות פקוה נפש אם מוחין בידו אם לאו דמצד הסברא היה נראה שאין מוחין בידו וזה ששנינו במכות שאין יוצא משם היינו שאין כופין אותו לצאת וכן משמע קצת מירושלמי שם וצ"ע לדינא:

וכתב הערוך לנר, ונסתפקתי אם הרוצח יצא במזיד מעיר מקלט וכשהוא בחוץ מת כה"ג אם אמרינן דפטור שוב לגלות לשם ואם הרגו גואל הדם נהרג עליו, או אם נאמר דהכתוב לא קאמר אלא במות כה"ג ישוב הרוצח ומזה ילפינן בק"ו אם עדיין לא גלה דלא יגלה, אבל אם כבר גלה דליכא ק"ו וגם ישוב לא שייך כיון שהוא חוץ לעיר מקלט דלמא לא ישוב עד מות הכה"ג שאחר זה, וצ"ע:

כל העולם, ובזה ניחא דעל העולם לא יגיע נזק, מאחר כי תקף ומיד הניח את החרס בראש החפירה על פני המים שעלו שם, ואז החרס פעולתו להעמיד את המים ולאחזו בהם שלא יעלו, וממילא נשמר העולם, ורק אם לא היה כותב השם כדי להוריד החרס למקומו הראשון ויהיה החלל ריקן לא היה אפשר לעשות הנסכין, דאיך ירדו, כיון דהחלל מלא, וידוע כי בנסכין שעושין בכל יום ירד שפע טובה וברכה ושלום לישראל ולכל העולם כולו, ואם יתבטלו הנסכין אין שלום, לכך אמר לעשות שלום לכל העולם על אחת כמה וכמה:

אמר רב חזינן להו לתפילין דבי הביבי דתפירי בכיתנא ולית הלכתא כוותיה.

יש גורסים ספרי דבי חביבי, ספרי הקודש שבבית מדרשו של רבי חייא, וניחא טפי, דתפילין שכל אחד מניח לעצמו לא שייך לומר לשון דבי, אלא של, וניחא הקושיא שאיך יתכן שעשה רבי חייא נגד הלכה למשה מסיני.

דף י"א ע"ב

משנגמר דינו מת כ"ג ה"ז אינו גולה. אם עד שלא נגמר דינו מת כ"ג, ומנו אחר תחתיו ולאחר מכן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני. נגמר דינו בלא כ"ג, וההורג כ"ג, וכ"ג שהרג אינו יוצא משם לעולם.

וברמב"ם [הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ז' הלכה ט'], אחד כהן גדול המשוח בשמן המשחה ואחד המרובה בבגדים ואחד הכהן הגדול העובד ואחד הכהן שעבר כל אחד מארבעתן שמת מחזיר את הרוצח, אבל משוח מלחמה אינו מחזיר מפני שהוא ככהן הדיוט.

[הלכה י"ז] רוצח שנגמר דינו לגלות ולא היה שם כהן גדול, וההורג כהן גדול ולא היה שם כהן גדול אחר, וכהן גדול שהרג ולא היה שם כהן גדול אחר, הרי אלו גולין ואינן יוצאין מעיר מקלט לעולם.

[הלכה י"א] נגמר דינו לגלות ואחר כך מת הכהן הגדול קודם שיגלה הרוצח הרי זה פטור מן הגלות, ואם עד שלא נגמר דינו מת הכהן הגדול ומינו כהן אחר תחתיו ואחר כך נגמר דינו הרי זה חוזר במיתתו של שני שנגמר דינו בפניו.

[הלכה י"ב] נגמר דינו ונמצא הכהן הגדול בן גרושה או בן חלוצה בטלה כהונה וכאילו נגמר דינו בלא כהן גדול ואינו יוצא משם לעולם.